

АНТОНИНА АДАМОВА авторская баланада

Аламай сааскыны агадан
аттыбар куруутун баар буолууй...

ДЭГИТТЭР ТАЛААННААХ УЧУУТАЛ

Д.П.Коркин аатынан Чурапчытаабы республиканской спортивной орто оскуола-интернаттаа өр сылларга чакчы таһаарылаахтык, айымнылаахтык үрдүк методическай-научнай таһаарылаах уруоктары биэрэллэр. Россияда кизиник билиибит учууталлар баалларынан сирдэхтик кизин туттабыт. Ол курдук, өбөр чакчы динг, кизин уонна научнай билиини биэрбит учууталларынан СР үтүөлээх учуутала, физик Яковлев Г.М., РФ уонна ССРС норуотун үөрэтиригитин туйгуна, нуучча тылын уонна литературатын учуутала Винокурова Л.М., Яковлева Д.С., Павлова А.Е. буолаллар. Кизин сүрэхтэрин сылаас кизинигинэн, сүбөлөрүнөн, үөрэтиллэринэн олох кизин аартыгар үктөнөн, үрдүк үөрэтиллэн, норуот хаһаайыстыбатын араас салааларыгар айымнылаахтык үлэтин-хамсыы сылаас оҕолор ахсааннарын ааҕан сиппэхтэр.

Мин бу ыстатыйабыр 10-ча сыллаарыта үлэтин кэлбит омок тылын учуутала Т.Н.Дьячкова үлэтин туһунан сырдатан көрөрө сананым. Татьяна Николаевна Сылантан төрүттээх Петр Давыдовичи көрсөн ыл буолбуттара. Билигин уоллаах кыыс оҕолордохтор. Уоллара Владик ийэтин удьурдаан быйыл СГУ омок тылын салаатын бүтэрэр, кийинтэргэ эмиз бу факультетка II-с курскка үөрэнэр. Оттон кыыстар Айта Арктикатаабы институтка ситиһиллэхтик үөрөнө сылдьар.

Спортивной оскуола, чуолан интернат усулуобуйатыгар үлэтир учууталлар үлэтир ис хоһооно эмиз ураты ирдэбиллээх, көрүүлэрдээх буолар. Манна эдэр спортсменнары илтигэ тренердэри тэҥэ итэ-

этчилэр, кылаас салайааччылар эмиз үлэлээһиннэр. Кизин эдэр спортсменнар эт-хаан өтүгүнэн эр буолбакка, кизин быһыытынан сайдыыларын, олоххо бэлэмнэх, чөл туруктаах, кизин билиилээх дьон буола улааталларын болормутун уурар. Ол кизинтэн араас интэриһинэй кылаас таһаары дьаһаллары былааннаахтык ылар. Холобур, чөл олоху пропагандаллар сылаах.

"Олимпийскай ааҕылыр" олохтообута. Кылаас хас биридин үөрөнөөччтэ бэйэтин сөбүлүүр тематын талат, стэндэлээх дакылаат оҕолор. Оҕолор аатырбыт спортсменнартан салаалар бэйэлэрин тренердэрин, спортиннэй дьиз кэргэттэрин тустарынан кэспиллэр. Манна Миша Гуляев "Мониторинг участия борцов класса в спортивных соревнованиях" дьиз дакылаатынан баастаах мизэтин ылбыта. Кизин кылаас тустууктара сыл устата төһө элбэх күрэхтэһинилэргэ, спордуга сылдьыбыттарын, онтон төһөтүгэр мизэстэлэспиттэрин, төһө үөрэх күнэ, уруок көтүтүлүбүтүн, биэр оҕор тиксигитин ыратар. Манна ааҕылырда оҕо кэспир дьоруура сайдар, дьон иннигэр санара үөрөнэр, литератураны кытта үлэлээһин, билиитэ-көрүүтэ кэспир.

Татьяна Николаевна үөрэтэр оҕолорун кытта ыкса сибээстээх. Ыраах күрэхтэһинилэргэ, спордуга бардактарына оҕолор сотору-сотору билэ тураллар, телефоннуулар, күрэхтэһиниттэн кэлэхтэринэ сонуннарын кэспин, санааларын үлэстэ аан баастаан киниэхэ тиийэн кэлэлэр. Татьяна Николаевна кэргэниинэн Петр Давыдовичи оҕолор күрэхтэһинилэрин мэллэ сэгээн көрөлөр, дьизэригэр куруук үөрэ-көтө

көрсөлөр, ыраахан кэмгэ өйүүлэр, көмөлөһөлөр, күрэхтэһинилэргэ спонсордуйалар.

Татьяна Николаевна үс ылуһу бүтэртэрдэ Бастаах выпуск 2000 сыллаахха бүтэртэ. 17 оҕо бары 100 бырыһыан үрдүк үөрэхкэ киирбиттэрэ, Люба Максимова, Айта Протодьяконова үрүн көмүс мизэстэтин үөрэхтэрин түмүктэбиттэрэ, билигин үрдүк үөрэтир бүтэртн үлэтин сылдьаллар. Настя Слепцова омок тылын факультетин, Аля Сидорова, Марианна Кириллина саха, нуучча тылын кытта английскай тылы үөрэтэр идэлэри ылбыттар. 2003 сыллаахха бүтэртн иккис выпуск оҕолоро бары үрдүк үөрэхкэ киирбиттэрэ Яна Яковлева кыһыл, Федя Нохтунскай үрүн көмүс мизэстэтин бүтэрттэрэ. Кизин билигин Москва, Томскай куораттарга үөрэнэллэр. Алена Кириллина английскай тыл учууталындьитин баһылыр. Үһүс выпуск – спортивной кылаас. Кизин ортоолоругар Россия ыччаттарга чемпионна Коля Аянатов, Россия кадеттарга боруонса призера Айсен Аржаков, Россия зоналар призера Асан Попов, Слава Сидоров, СР оҕолорго чемпионна Миша Гуляев, республика призера Саша Корнилов, кэспик атлетикада республика оҕолорго чемпионна Сардаана Маркова, "Хотугу сулус" республикатаабы конкурс, "Мамонтенок" цирковой искусство фестивалын хас да төгүлүк лауреата Алеша Собакин, волейболда республика призера Саша Егорова бааллар.

Татьяна Николаевна ситиһини сүрүн кистэлэнэ төрөтүттэри уонна тренердэри кытта ыкса сибээстэхтик үлэлиринэр сылар. Тренердэр Сы-

солитий И.М. Аржаков Е.Д. Полевский И.С. Нохтунскай Г.Ф. оҕолор биэрбиттэрин уратыларын учуоттаан кылаас салайааччытын кытта биэр ситимнэхтик үлэтир буоллар үлэлэр-түмүктөөх, үрдүктөн үрдүк киирбиттэри ылаллар.

Татьяна Николаевна бастаах профессиональной ситиһининэн 2000 сыллаахха "Чурапчы улууһун чулуу учуутала" ааты ылбыта. Оҕолор үөрүүлөрү дьиз бу конкурска оҕолор жюриларын "Үөрөнөөччүлөр биһирэбиллэр" дьиз анал биригистэрин эмиз ылбыта. Онтон салгыы "Сыл бастыг учуутала" республикатаабы конкурска "Айымнылаах үлэтин иһин" анал биригитин, СР Тас сыһааннаһыларын министерствотын "За развитие международных отношений в области образования" дьиз диплом ылбыта. 2001 сыллаахха Великобритания Лондон, Борнмут куораттарга стажировкаланар чыска тиксигитэ Онтон салгыы английскай тыл учууталарын российскай-американскай конкурстарыгар үс төгүл Дальний Восток финалиһынан буолбута, онтон 2004 сыллаахха Россия бастыг учууталларынахсаангар киирэн "Национальный победитель" ааты ылбыта. Онтон АХШ-ка иккис ыл стажировкаланар кыахтаммыта. Россия үрдүнэн бу конкурска аатырбыт лингвистическай гимназиялар, омок тылларын дингиттэн үөрэтэр анал оскуолалар, лицейдэр учууталлары кыһылаах тахсар эбит буоллахтарына, спортивной оскуола учуутала маннаа чыска тиксигитэ элбэтир.

Стажировка иккис ыл устата Америка алта штатыгар, үс университеттар барыта. Калифорнияда түмүктүүр конфе-

ренция "Культурный шок через коммуникационные игры" дьиз темада уруок ылбыта. Онтон кэлэн баран норуоттар икки ардыларынааҕы таһаарыах конференцияларга кыттан, бэйэтин уопутун таратта. Москвада Спасо Хауска АХШ Россия посала Александр Вершбуу приемтар сылдьар чыска тиксигитэ.

Татьяна Николаевна – бастыг общественник. Омок тылын учууталларын методическай холбохторун салайааччыта, профком чилинэ, культурнай-маассабай үлэни ыллар. Быйылгыттан оҕолор "Эйдос" дьиз научнай обществоларын салайар. Үөрэтэр-иһэр үлэти ситиһинилэрин иһин РФ Үөрэтир министрствотын уонна АХШ-ка Россия посалаатын "За высокий профессионализм в преподавании английского языка и страноведения США" Сертификатын туптута. Манна таһааран Чурапчы улууһун Бочуотунай грамотатынан уонна үрүн көмүс билиитинэн наараадалаабыта. СР үөрэтиригитин туйгуна, Россия уопсай үөрэхтэһинин Бочуоттаах үлэти.

Түмүктөн эттэххэ, Татьяна Николаевна айар педагогическай, научнай үлэтин ис хоһоонун чакчы дэгиттэр талааннаах, учуутал буоларын көрдөрөр. Үһүн кэмгэ оскуола директорунан, үөрэх управлениетын сибидиссэйинэн үлэлээбит кизин хараһынан көрдөхпүнэ, кизин үтүөлээх учуутал үрдүк аатын ылан сөп эбит дьиз түмүккэ кэлбим. Бу санаабыр үөрэх управлениета уонна оскуола салааттаа сөгтөөх сылаабылы биэрэхтэргэ дьиз эрэнэбин.

М.Р. СЫСОЛЯТИН,
педагогическай үлэ-
ветерана.

Спорт

Спорт

Спорт

Биир үтүө сарсыарда хоспор сырдык мизэ-эрдээх, үөрбүт оҕо сааһым аргыһа, дьүөгэм Варя кизин кытаа Угалинэни тизэллээх, турган кизин, кэспэтээт, төһөр буолла. Варвара Николаевна Дмитриева оҕо, эдэр сааста-рыгар оройуонга, республикада сүүрүк, спортсменка быһыытынан биллэрэ. Онтон сурах эрэ хоту биллэбинэн, кизин оҕолорун, ситиһинилэрин, үлэтин туһунан ылытылларбар эппиэттиринэр көрдөспүтэр, сэмэй кизин саараан баран, эппиэттээтэ.

– Сааһыны ситиһин, кизин кизиннээххэ, кизин хаһааах-хыт билиһиннэр эрэ.

– 1948 сыллаахха олунньу 9 күнүгэр төрөбүтүм. Ийэм Ньукууһа Харитонов дьиз кизин маанылаах уолун Сөдүөт кыһаа Олохтөөс дьиз этэ. Биллэр аҕа Аманан, Тааттанан ыһаахтарга кыһыт, аҕаа мизэстэн идлээн сүүрдэн билэ, тыһааа ситиһиннэн бастаан төһөөлөрө үһү. Ийэм кыһаа сиргэ сүүрэрэ, үһүнү ойоро. Оччолорго мээрэйдээһин дьиз суоҕа үһү. "125 см үрдүгү ойорум", – дьирэ. Ийэм үчүгүйдик ылбытыра, хоту көһөрүллүүтэ Булуҥа Тумака балыака үлэлээбитэ. 1946 сыллаахха Сталин мизэстэн ылбыта. Мин үс саастаахтан эбөөр Дмитриева Огдо-очкуйа Михайловнага 16 саас-пар дьиз итигилибим. Эбэм, Сохсойоон кыһаа, мизтэнэрэ, уһанара. Сүрдээх кытыгырас, хаамылаах эббин кытта сыртастахпына, сүүрүүнэн эрэ нэһиллэ ситирим. Үс убайдар-бын кытта улааттамын, уол оҕо курдук этим. Тиксэ хатааста-рым, балаан үрдүктөн ыстанан, сытар ыһааҕы мизтэн эһиллэ-рим, хайыһарынан трамплин оҕостон быраахтарарым, ханталаан сиккэйгэ түһэн тэмирэ сыһарым, ылаа ыһааҕы сөгүөлэ-эн мөүлүлэрим, таһыларым. Ол үрдүнэн эбэм наһаа таптыла-ра, маанылааҕа.

– Олоххор туруоруммут сы-

аһын-соругун? Кизин холобур туттабын?

– Спорка ылысыллыттын ыһааҕыбаака, ситиһиннээхтик тизэрэр тириэрдэр туһугар дьүкүсүрдэхтик дьарыктанар сылаа туруоруммутум. Кизин үлэбэр, спорка төрөөбүт түөлбөм, дьонум-сэргэм, ыччат-тарым мизиттэн кыбыстыбат-тарын туһугар үлэлибим, оло-робун, спорка угуллубим. Оҕо эрдэхпиттэн спорка кумир оҕо-субут спортсменым Валерий Брумелль буолар. Төһө да атаҕа тоһуонар, дьаныардаахтык, ту-луурдаахтык дьарыктанар,

СПОРТ – АРАХСЫСПАТ АРГЫҤА

дьиннээх кытаанах эр санаала-ах спортсмен үрдүгү көтүүтэ ре-корду олохтообута кизини сөхтөрөр.

– Аан бастаах күрэхтэһин-гэр кыттыһын, тренерин туһунан кэспэ эрэ.

– 1958 сыллаахха 10 сааста-ахпар оройуоннааҕы пионердар слеттарыгар 60 м сүүрүн бастаа-бытым. Оҕо олоххо иккис сиргэ хаалтыһынан бириэмнэлээ-биттэрэ. Дарыһаа сатылн ха-алтыстаах оҕолор ол дьол этэ. Дьиннээх бастаах уонна тизэх тренерим Диринг оскуолаты-гар музыка, ырыа учууталынан үлэлээбит Николай Семенович Егоровы билиибим, кизинэх махталым улахан Кизин оскуо-ла спортсменнарын сүүрдээх кыһаамнылаахтык, утумнаах-тык дьарыктыла. Эгизунаст-спортсмен сырлаах, бэрини-лээх үлэтин түмүтүнэн рекорд-менка буолларым дьиз 1965 сы-ллаахха 100 мүн 13,4 сек кизин рекордун тупсарылаабыкка, 42 сыл турда.

– Ханньы идэҕэ тардыһар этигиний?

– Физкультура учуутала бу-олуохпун баҕарар этим. Томскай куоракка физкультурнай ин-ститутка вахантнай мизэтин

анаабытара. Ийэм: "Кыыс оҕо-ро сөбө суох идэ, акаастан. Мин ыһааҕыт, онон фельдшер бу-ол", – дьизитэ. Ийэм баҕыттын толорбутум. 1975 сыллаахха Дьо-куускайдааҕы медицинскай учу-лищени бүтэртитим уонна 2006 сыллаахха алтынньыга ди-эри 31 сыл устата ФАП-ка фельдшеринэн үлэлээбитим. Үлэ ветерана буолбутум.

– Ветеринар спартакиада-ларыгар биэр бастыг көрдөрүүлөөх спортсменка буо-ларгын биллэбит.

– Кырдык, 100 м сүүрүүтэ кизингэ да иннибин биэрэ ил-лэһим. Нэһилиэккэ чыһин спор-тивной күрэхтэһинилэргэ мэллэн көмүскүүбүн. 2006 сыллаахха дьахталлар эстафеталарыгар үһүс мизэ, бары көрүнтэ сити-һиннээхтик кытамыт. Ха-даар нэһилигэ улуус ветеран-нарын спартакиадаларыгар бас-таабыһым. Билигин ветераннар сибидиитин чилинэбин.

– Эһиги миһ дьиз кэргэни-н спорка үһүбүт иһэ быһыыты-нан сыаналыһабын. Омок иһэ?

– Кэргэним Давыдов Иван Егорович оҕустул төһүннэн, са-ахыматынан, дуобатынан, мас-тардыһыһынан дьарыктанар. Билигин да ситиһиннээхтик

кытар. Оҕолорум спордуна-н үлүһүйүөхтэрин баҕарарым, көтүлүүрүм. Улахан кыыс Ли-лия – 1980–87 сылларга орой-уонга бастыһиннэн ыһаага абсолюта чемпионна, дуобат-чыт, саахыматчыт. Илин Сиби-ирдээҕи техническай академия-ны уонна медицинскай бүтэрт-битэ. Билигин Дьокуускайдааҕы ме-дицинскай кизингэ үлэтир. Вя-чеслав – кыайтарыһы билбэ-тэх актер. Киз-баскытга маас-тарга кандидат. Сүүрүк, үс үрдүк үөрэхтээх. "Анаабыр ал-маастара" тэрилтэрэ үлэтир. Василь – Чурапчы улууһун

дьяхалтатыгар отмен начальни-га. Спорт үтүө көрүгүнэн дьа-рыктанар. Иккис үрдүк үөрэхтэ-эх. Эльвира Ураллааҕы юриди-ческай академияда III-с курскка үөрөнэр. "Республика лидеры" күрэх кыайыһаара А.П. Илларионов аатынан "Лидер уонна кизин хамаандата" республика-ааҕы конкурс кыайыһаара, "Гарыһай индигидалыһаа" номинация кыайыһаара "Оке-ан" лааҕыра сыһынан кэлбитэ. Оҕо дуобакка абсолюта чемпи-онка буолбут этэ. Чэппик ат-летиканан сөбүлээн дьарыкта-нар.

Хадаарга нэһилиэккит чыһин дьиз кэргэниин көмүскүүбүт. Оскуола төрөтүттэрин комитетин, ад-министративнай сибид чилин-нэн 23 сыл үлэлээбитим. 1989 сыллаахха дьиз кэргэниин II-с мизэста буолбутум. 2006 сыла-ахха улууска ылытыллыбыт "Эбэ, эһэ, сиз" дьиз күрэх-тэһингэ бастаабыһым.

– Дьиз кырдык: дараа дьиз кэргэниин спордуна утумна-ахтык дьарыктанар эһикит. Аны кыһааҕы республика-тааҕы күрэхтэһинилэргэ кыт-тыһын туһунан аһаҕа дуо?

– 1965 сыллаахха Дальнай

Востокка "Урожай" общество спартакиадалар 100 м 12,9 сек кэлэн II-с мизэстэн ылбытым. 1965–68 се республикатааҕы спартакиадага үс төгүл 100 м чемпионна, биридэ призэр буол-бутум. Оскуола, училищегэ үөрөнэр кизинбэр теннисин, гимнастикаттан ураты көрүнтэргэ бастыһым. Быйыл СР "Урожай" обществотын 50 сыллаах үбүдүйүтүнэн спорка ситиһинилэрин иһин мизэстэтин наараадалаабыһыттан үөр-бөн, махтанабын.

– Ээрдэһиниһэ! Эдэр ыч-чакка туҕу баҕарым этэй?

– Спордуна дьаныардаах-тык дьарыктаным. Улахан сити-һини үтүө сыранан, тулуур-нан, кытаанах санаанан сити-һиллэр. Билигин кизингитэр билигин курдук наараада, би-ринэ, спонсор суоҕа. Төрөөбүт дьидүбүт, норуотпут аатын, чыһин үрдүктүк тутар сылаа-ах кыһылыта дьулуһарбыт. Спордуна дьарыктанар кизин өйдүү-санаалыһын үчүтэй өтүтүтэр уларытар, эт-хаан өтүтүнэн үһүлүчү сайдар. Спорт кэрэ абылагар үһүйүлэммэ-мин эт-хаан өтүтүнэн чэбдири-ннэрбиттэн дуоһуйууну ыла-рым. Онтон спорт олохсук арах-сыспат аргыһа буоларыгар баҕарабын. Спорду уонна үөрэ-ти тизтэ дьүөрэлээххэ наада.

– Варвара Николаевна, кэ-спэниһ, үтүө алгыстаах тыла-рыһа иһин махтанабыт.

Хадаар нэһилиэгин үлэ-р, спорка биэр инники күөнтэ сылдьар, общественнай үлэ-р аһаҕаһааҕы кыттар Давы-довтар дьиз кэргэттэрин иһэрэх иһэлэрэ, эйэрэ эбэлэрэ, үлэ ве-терана Варвара Николаевнаны дьон үксэ убаастылар, сыанала-ыр. Онтон тус бэйэм кизин үлэ-тэ, спорка ситиһинилэрэ улууска сөгтөөхтүк, сирдэхтик сыһа-лалаллар буоллар дьиз баҕала-ахпын.

М.М. ФЕДОСЕЕВА.

Хаартыһааҕа: В.Н. Давыдова.

